

Gironins a l'«Epistolari de Jacint Verdaguer»

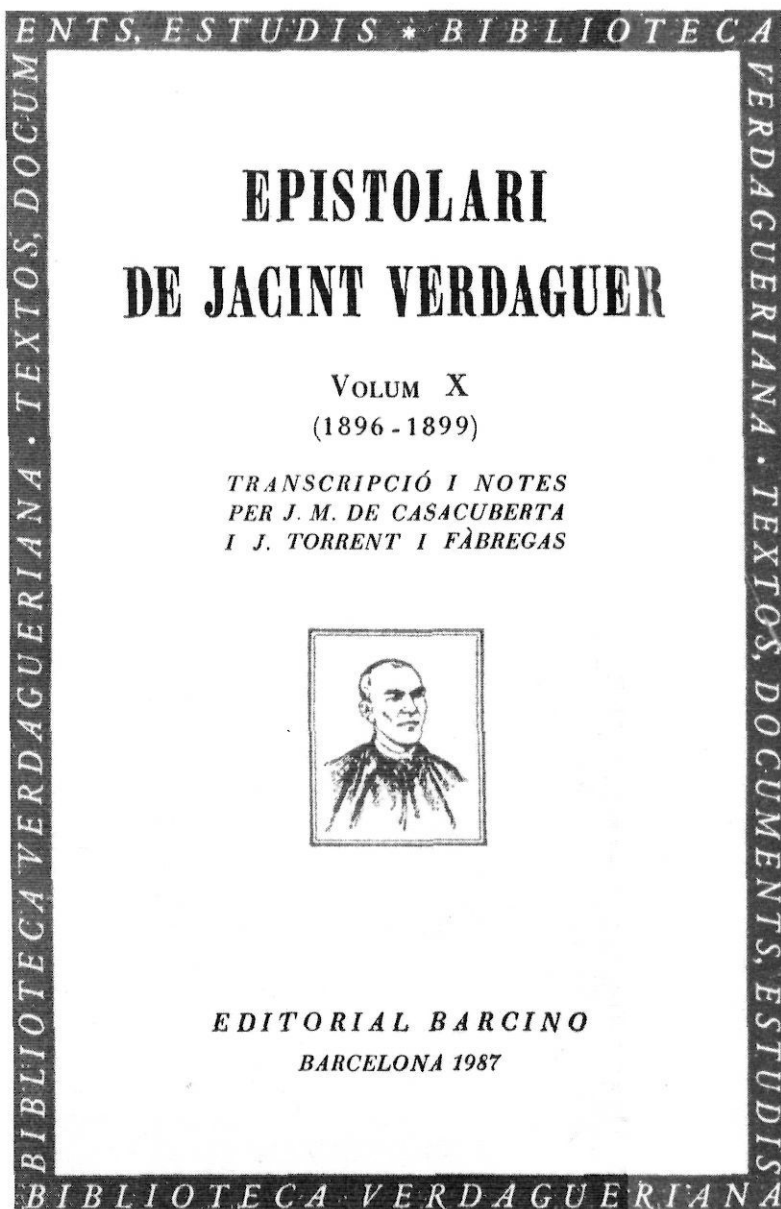
ÀNGEL JIMÉNEZ

Any rera any l'obra i la personalitat de Jacint Verdaguer no deixen d'atreure l'atenció dels nostres estudiosos. D'entre tots ells, al meu entendre, avui sobresurt la tasca continuada de Joan Torrent i Fàbregas.

Acabo de llegir el darrer volum de l'erudita col·lecció "Epistolari de Jacint Verdaguer". N'és el desè, i comprèn les cartes escrites o rebudes pel poeta durant el període del 9 de maig de 1896 al 3 de juny de 1899¹. Les notes i la transcripció de les cartes aplegades —fetes amb l'exemplar rigor de sempre— han anat a càrrec del guixolenc Joan Torrent. "I de Josep Mª de Casacuberta", que em diria ell, ben segur, amb la senzillesa que li és pròpia. I, en realitat, la seva observació seria justa.

Aquesta aventura d'investigació —i editorial alhora— sobre Verdaguer, de fet la inicià Casacuberta, qui el 1961 proposà a Torrent que hi volgués col·laborar. D'aquell compromís intel·lectual, Gaziell en fou testimoni. I a partir d'aleshores², Torrent no ha deixat de treballar-hi. El 1967 ja publicà el segon volum. I en morir Casacuberta el 1985, Torrent va rebre com a llegat tot el material (llibres, cartes, escrits autògrafs, fitxes, revistes, etc.) que l'insigne verdaguerià havia anat reunint al llarg de la seva vida.

Per què Casacuberta, a l'hora de buscar un col·laborador, pensà en la idoneïtat de Joan Torrent? El guixolenc, resident a Barcelona, havia demostrat des d'abans el seu interès per Verdaguer. D'altra banda, l'estil planer i clar dels seus

Volum desè de l'«Epistolari de Verdaguer».

Josep M.
Casacuberta
(a l'esquerra de la
fotografia)
i Joan Torrent
(al punt més alt) dins
d'un grup que visità
el poblat ibèric de
Sabassona l'octubre
de 1957.

AHM SANT FELIU DE GUÍXOLS

escrits, la precisió i l'afany d'investigar des de les fonts —com a excel·lent historiador local que és— devien complaure Casacuberta³.

És òbvia, doncs, la importància del conjunt epistolar que Torrent està finalitzant per poder-nos endinsar un xic en l'evolució personal de la figura més representativa —i més controvertida— de la nostra Renaixença.

Verdaguer i Girona

Les relacions de Jacint Verda-

guer, des dels anys de la seva plenitud, amb diverses personalitats de les comarques gironines són força conegudes³. La seva llarga estada al santuari del Mont, passant per Banyoles i Girona⁴; les excursions a Peralada, Begur, etc., li permeten el contacte personal, i posterior carteig, amb diferents seguidors i admiradors seus a les nostres contrades; alguns d'ells, ben familiars als lectors de l'antiga Revista de Girona. I, així, escampades per l'Epistolari trobem cartes de mossèn Cinto a J. Franquet i Serra, P. Alsius i Torrent, E. Claudi Girbal, C. Fages

de Perramon, germans Vayreda i Vila, Felicià i Joan Noguer del Segueró, Josep Mª Martí de Puigcerdà, Joan Ferrer i Esteva, Ramon Masifern, germans Sitjar i Bullsegura, Mn. Joan Planes i Feliu, Mn. Ramon Font i Miquel, etc.

És evident que, ara i aquí, no es pot parlar de tots ells. Tan sols em permeto de recordar el sincer afecte i la font d'inspiració que Verdaguer representà per als germans Sitjar, Joaquim i Joan de la Coma de Castell d'Aro; i especialment per a en Joan, "el poeta de la Vall d'Aro", de qui mossèn Cinto hagué

AHM SANT FELIU DE GUÍXOLS

Joan Torrent amb els seus companys d'estudi gironins, vers l'any 1925. Estudiant al Seminari de Girona, fins al primer de Teologia dogmàtica, es posà en contacte amb la cultura humanística i eclesialística.

menos poeta que n Sitjar, mes equilibrat, i, per lo tant, mes fret.

Lo que sí podem afirmar, es que la poesia mes sincera i mes íntima, de totes les que recordem resulta palida al costat d'aquella poesia vivent, hermosa i palpitant, que brillava an el cor i a la sang del poeta vallarenc.

Josep Palahí.

Que al cel sia mon estimat amic en Joan Sitjar.—Sento de debo no poder enviar una flor per la tomba mes fresca

Jacinto Verdaguer Pbre.

Joan Sitjar i Buçegura

Com que l'aimon tan d'amor,
hi soc al hivern i estiu
com auell dintre son niu,
en eixa Vall del meu cor.

(Adeu Vall estimat)

No vaig tenir l'alegria de conèixer
en Joan Sitjar quant era viu; solament
he pogut fruir el rastre d'aroma
que la seva anima ha deixat sobre la
Terra.

Un meu amic diu que en Sitjar en
carn i ossos, vibrant de llum i de
fuerça, era molt mes hermós que no
pas les poesies qu'ha deixat escrites.

Jo per lo que m'han explicat, em
figuro an en Joan Sitjar com un anima

Condol de mossèn
Cinto per la mort del
poeta Joan Sitjar,
que publicà el
setmanari guixolenc
"El Puerto" (25-VIII-
1900).

El poeta bisbalenc
Ramon Masifern i
Marcó (la Bisbal
1858-Barcelona
1936), amic de
Verdaguer.

d'exclamar als Jocs Florals de la Bisbal: "com enyoro i trobo a faltar en la colla dels amics la noble i simpàtica figura de Joan Sitjar!...", "cor d'àngel de l'Empordà"⁵.

I en més d'una ocasió Jacint Verdaguer mostrà la seva forta amistat envers el bisbalenc Ramon Masifern i Marcó; és ben significativa una de les seves cartes al poeta empordanès, que serví de pròleg al seu poema "La vida al camp"⁶.

Tres anys dramàtics

La correspondència ressenyada comprèn, doncs, tres anys de la vida — de l'època dramàtica — de Verdaguer, quan encara suspès de llicències per celebrar missa (fins al febrer de 1898), continuava vivint en la precarietat material i espiritual més absoluta. I quan, tot i la seva retractació davant el bisbe de Vic, "mossèn Cinto se sortí amb la seva i continuà residint a Barcelona amb la família Duran, cosa que aquells —els parents i els amics— mai no li perdonaren", segons Torrent. Durant aquest període, ensem, surà d'alguna manera la tensa situació de l'Església catalana. L'estructura autoritària de la jerarquia havia de prevaler per damunt de tot, fins per sobre dels misteriosos i paradoxals —d'altra banda

més evangèlics— circuits de la comunió amb tots els homes.

Doncs bé, en aquells dies de prova per a Verdaguer, en la dura amargor de veure's titllat de boig i abandonat pels seus íntims, alguns gironins intentaren d'oferir-li una mica de tendresa.

El llibreter Franquet, per exemple, fou un dels primers a demostrar-li la seva fidel estimació, i es constituí en defensor de la seva causa al Gironès. En aquest sentit, per l'agost de 1897, l'autor de l'Atlàntida havia d'agrair a Franquet i Serra una carta "afalaguera i aconsoledora", i li demanava també que el tingués informat de tot allò que, d'ell, en poguessin parlar els periòdics gironins.

De la mateixa manera, a l'Empordà li feia costat un company prevere, mossèn Joan Planes i Feliu, músic i poeta, autor de la poesia *L'Àliga i lo rossinyol*. El senyor Franquet envià a mossèn Cinto aquest poema —que al·ludia la seva trista situació, i que fou inclòs per l'escriptor Cosme Vidal al seu polèmic opuscle, reivindicatiu de Verdaguer⁷.

Un mitjancer gironí

D'altra banda, el bisbe de Vic, Morgades, se serví, com a mitjancer, del vicari general del bisbat de

Girona, doctor Ramon Font i Mi-quel, per tractar de resoldre el conflicte canònic que s'havia plantejat entre Verdaguer i el mateix bisbe. El prevere gironí era bon amic dels dos, que la relació entre ells d'alguna manera devia haver continuat⁸. Pel setembre de 1894 mossèn Font agraïa al seu antic company —reclòs encara al santuari de la Gleba— la tramesa que li havia fet del seu *Roser de tot l'any*, que havia "rebut amb satisfacció i llegit amb delectació profunda"⁹.

A mitjan 1895, en esbotzar de forma punyent i pública l'escàndol que dividí en dos el país, i després d'haver fracassat les primeres temptatives de reconciliació, s'hagué de recórrer a interlocutors més equànimes. La gestió no es presentava gens planera per al prevere gironí, tot i que Verdaguer, un xic esperançat, el tractava de "bon amic", i el bisbe de Vic li tenia tota la confiança¹¹.

Així, doncs, a petició de mossèn Cinto mateix, i amb instruccions de Vic, Font li féu repetides visites i ofertes que, al principi, desvetllaren en el poeta "esperances, que es convertiren en promeses confirmades en telegrams i cartes".

Tot amb tot, no arribava la tan difícil com desitjada solució. El bisbe li ofería el retorn de llicències i l'exeat —permís per sortir de la

Deu, Josep i Maria
 fan nostra companyia.
 M. Mtre. Font i V.
 M. Ramon Font.
 Estimats amics: acabo
 de rebre una afectuosa
 carta del Sr. Bisbe de
 Vic, en resposta a la
 meua, dient-me que ja
 que V. ha començat
 la obra que la
 acabe ab la benedic-
 cio' de men: que m'
 entenga ab V. y que
 ho fara proujite, puix
 ven ho està esperant.
 Esperant ho també,
 queda sen afim. en
 Deu y Maria
 Jacinto Verdagué
 Vigília del naixement
 de la Verge, 1898.

Carta de Verdagué a Mn. Ramon
 Font (carta 1.237). Xercòpia
 facilitada per Josep M. Solà i
 Camps. Noteu la lletra
 extremadament grossa,
 característica dels darrers anys de
 Verdagué.

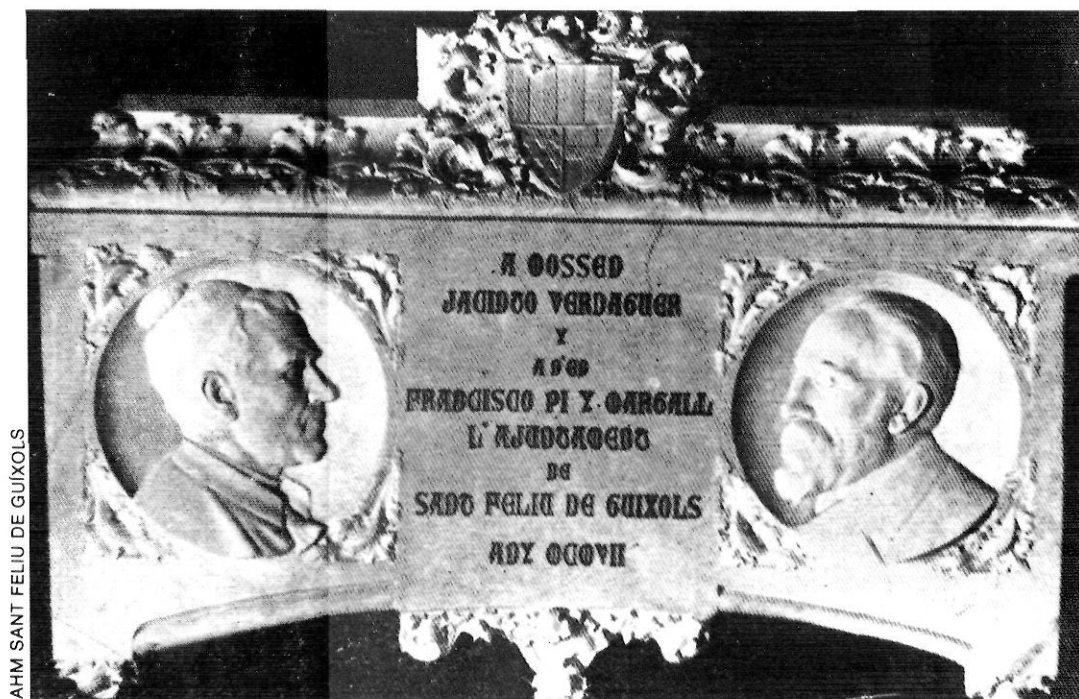
seva jurisdicció— a canvi que el
 poeta tornés a l'obediència sacer-
 dotal —entesa com a subjecció a la
 jerarquia—, i abandonés la família
 Duran. Però de res no servia la
 reconeguda habilitat de l'eclesiàstic
 gironí. Referint-se, en *Defensa*
pròpia, a una de les visites de Mn.
 Font, Verdagué deixà escrit: "Amb
 una tessitura més baixa i suau vin-
 gué temps després lo Vicari gene-
 ral de Girona; cridà a part la senyo-
 ra de la casa i li digué: —Vostè ha
 d'ésser l'àngel bo d'aquest assump-
 to, té tres fills i convé que tinguin un
 dot i el tindran bo; en les cases hi
 han gastos i tal vegada en aquesta
 no hi ha gaires guanys; doncs, tin-
 dran lo que necessitin, juntament
 amb la bona amistat del Marquès
 de Comillas i del Bisbe de Vic, sola-
 ment ajudant a la nostra obra de
 que mossèn Cinto vinga amb mi. En
 aquell moment entrí jo a saludar-lo i
 me digué: —Anem, Mossèn Cinto?
 A lo que jo responguí que seria
 ingratitud i emprevisió deixar la bar-
 ca salvadora mentres dura la tem-
 pestat i ningú me'n traga. —Doncs,
 traguem-lo a fora— digué mig rient
 a la senyora de la casa; i ella res-
 pongué que era l'amo d'anar-me'n
 quan volgués, mes que ella no po-
 dia fer la grosseria de traure'm en-
 mig de la tribulació" ¹⁰

Mn. Cinto, "gat escaldat"

Tampoc no resultà la proposta,
 per part del mateix Font, que Ver-
 daguè acceptés el càrrec de cape-
 llà castrense nominal, fix a Barce-
 lona, sense l'obligació d'haver de
 servir en l'exèrcit. I per bé que
 l'eclesiàstic gironí li assegurava
 que la nova possibilitat que li oferia
 no era cap parany preparat per
 traslladar-lo —"be sabeu que sóc
 incapaç d'enganyar-vos i de donar-
 vos un mal consell"—, Verdagué
 no se'n fià: —"Jo no havent sentida
 vocació d'entrar-hi [a la jurisdicció
 militar] quan era jove, menys la
 sento ara que sóc vell. Per altra
 banda vingué a refredar-me'n en-
 cara més la nova que rodolà per
 Barcelona de que se'm volia em-
 barcar i, donant gràcies per la ge-
 nerosa oferta, me quedí sense
 missa com estava".

Endebades insistí mossèn Font,
 qui —confessava— "no perdia mai
 la paciència, ni les forces ni la con-
 fiança en Déu". Però "gat escaldat
 de l'aigua tèbia fuig", argüia Ver-
 daguè ¹¹.

Un cop l'autor del *Canigó* havia
 decidit de no acceptar aquella sor-
 tida, en demanà una altra al doctor
 Font. I aquest li contestà, una mica
 abatut ja, que primer es "busqués

Epígraf que l'Ajuntament guixolenc dedicà a la memòria de Verdagué i de
 Pi Margall, i que col·locà a la seva sala d'actes el 1908. Disseny del general
 Guitart i obra de Manuel Fuxà.

un bisbe que el volgués". I amb aquest propòsit Verdaguer anà a veure el vicari general de Barcelona, Francesc de Pol i Baralt, que després va ser bisbe de Girona. En va.

Fallides, una a una, totes les gestions fetes a través de l'intermediari gironí, Verdaguer se li adreçà amb un to dur: "Lo doctor Font hauria sigut franc si al dir-me "busqueu bisbe que us vulga", hagués afegit: que aquí estem nosaltres per destorbar-ho", publicà en *Defensa pròpia*. "Perquè se m'ha enganyat amb vanes esperances", el reprengué, impacient, a l'última carta.

Font, desanimat, gosà encara de demanar-li paciència i silenci, mentre li reconeixia que també ell sofria i callava ¹².

Amb aquest balanç negatiu de silencis, incomprensions i sofriments mutus sembla que finalitzaren les diligències fetes, amb tota la bona fe del món, pel qui fou vicari general del nostre bisbat.

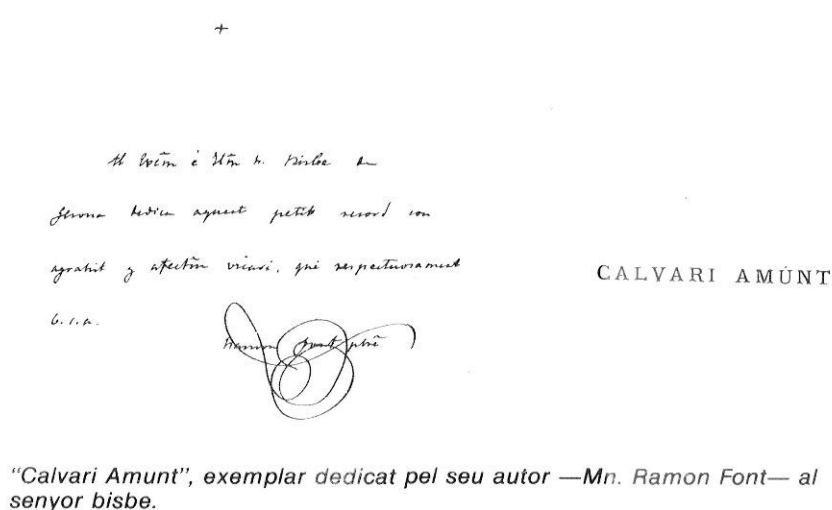
Mn. Ramon Font i Miquel

Penso que, per acabar, pot tenir interès donar a conèixer breument algunes dades d'aquest eclesiàstic, sobretot de la seva obra de recerca i d'estudi ¹³.

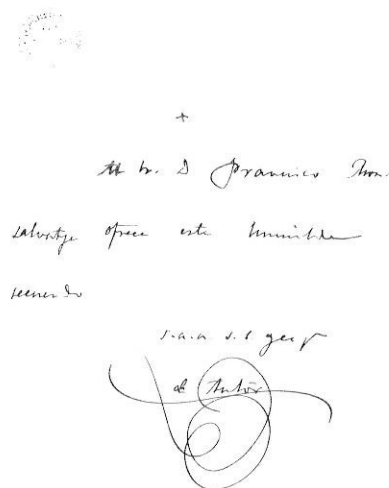
Ramon Font nasqué a Igualada el 30 de juliol de 1847. Entrà al seminari de Vic, on estudià Humanitats i Retòrica, després Filosofia i Teologia i, finalment, moral. Era al mateix curs que Jaume Collell, el qual va esdevenir canonge i escriptor, tan amic de mossèn Cinto abans de la ruptura total. Tot i ser més jove que Verdaguer, reberen junts el presbiterat a l'església de la Mare de Déu de la Mercè el 24 de setembre de 1870, essent bisbe Antoni Lluís Jordà.

A diferència de Verdaguer, qui no veié acomplertes les seves previsions (Font, com Collell, figurava als butlletins eclesiàstics amb notes altes d'estudis i no, en canvi el poeta), Ramon Font amb altres companys va ser enviat a Barcelona per ampliar estudis, on residí des del setembre de 1871, estudiant dret civil i canònic. I després d'una curta estada a Canàries (1873-1874), retornà a la ciutat comtal.

El nou bisbe de Girona, el calellenc Tomàs Sivilla i Gener (1878-1906), el 24 de gener de 1879 el nomenà provisor i vicari general de la nostra diòcesi i, just un any després, canonge ¹⁴.

"Calvari Amunt", exemplar dedicat pel seu autor —Mn. Ramon Font— al senyor bisbe.

"Episcologio Ampuritano", significativament dedicat a l'historiador gironí Francesc Monsalvatje.

Visqué amb la seva germana Dolors —que en fou propietària— al casal de la Pabordia, Pujada de la Catedral, núm. 4 ¹⁵.

Ultra els càrrecs i funcions estrictament eclesiàstics, el doctor Font s'interessà i desenvolupà altres activitat de caire cívic i cultural. Presidí la junta auxiliar gironina per a la restauració del monestir de Ripoll; fou molts anys col.laborador de l'Associació Literària de Girona; membre corresponent de la "Real Academia" espanyola de la Història i de les Bones Lletres de Barcelona, etc.

L'extraordinari ambient intel·lectual de la Girona de l'últim terç del segle passat afavorí que pogués, també ell, conrear les seves afeccions, que es decantaren cap a

l'arqueologia i la llengua catalana en el seu vessant popular.

Afeccions que cristal·litzaren en obres publicades.

La important col·lecció de peces arqueològiques procedents d'Empúries, que el doctor Ramon Font va fer al llarg de dinou anys, serví —després d'haver-la llegat al seminari— com a fons del Museu Diocesà ¹⁶. Apuntà que deixava *para mejores tiempos la relación detallada de los objetos ampuritinos proto-históricos, griegos, ibéricos y romanos, que en el espacio de diez y nueve años hemos podido recoger y clasificar* ¹⁷. Malauradament, però, el doctor Font no pogué veure realitzat el seu desig de publicar una relació detallada de totes les restes arqueològiques que ell havia

Portada de l'"Episcopologio Ampuritano", publicat entre 1897 i 1898.

"Bons consells", publicat el 1898.

"Refrans de la llengua catalana", del 1900.

aplegat. Encara relativament jove, als 52 anys, morí. Era el 28 de gener de 1900¹⁸.

L'obra del doctor Font

Quant a l'obra escrita del doctor Font, la majoria dels seus llibres són de tema jurídic-eclesiàstic, apologètic i espiritual:

La Blasfemia, 2a. edició, Girona, 1887. Impremta Tomàs Carreras. La *Revista de Gerona* de maig l'acollí amb aquest comentari: "Por falta de espacio no hemos podido dar cuenta hasta ahora de un interesante opúsculo que con el título *"La Blasfemia"* ha reimpresso en esta ciudad el señor D. Ramón Font Pbro, que lo dió a luz hace ya algun tiempo a Vich. Como su título indica, el librito pertenece al género de los de propaganda, y su autor merece plácemes por su trabajo que no sólo se recomienda por su laudable objeto, si que también por su correcta y agradable dicción". Si guí com sigui, d'aquell llibret es feren dues edicions més; quatre en total.

Bernardita de Lourdes, Girona (1891)¹⁹; *Guerra de guerrillas*, 1894; *Calvari Amunt* (1896). Aquest llibret, escrit en català, és un recull de pensaments de Kempis. *Tratado de matrimonio, o sea compendio de las leyes, disposiciones y resolucio-*

nes eclesiásticas y civiles relativas al matrimonio canónico, 1901. Altres escrits d'aquest mateix gènere publicà el vicari general, que no m'ha estat possible de localitzar. En coneixem, però, els títols: *Carta a un pastor protestante*, *La incredulidad*, *Doctrina y jurisprudencia referente a la exceptuación de las casas y huertos rectorales de las leyes desamortizadoras*, *Los protestants en nostres mercats*, *Los periódichs dolents*, *Camí ral de la Santa Creu*, *Lo treball en los dies festius i Lo pagès endarrerit*.

Tres llibres singulars

Per un interès purament personal, he gosat considerar a part tres llibres més de mossèn Ramon Font. Es tracta de l'*Episcopologio Ampuritano*. *Precedido de una reseña histórica y arqueológica de Ampurias*, publicat com els altres a Girona —impremta Tomàs Carreras—, sense data, però que ben segur s'hagué de publicar entre 1897 i 1898, puix que en el llibre contínuament se citen troballes del 1896.

En aquest estudi el doctor Font s'endinsà en la recerca històrica, posant l'accent en el nostre patrimoni arqueològic. Tot i que no va realitzar un treball sistemàtic d'excavació —tan sols féu un templeig—, el tractament que donà a l'assaig fa

que, actualment, el poguem adjectivar de modern i científic. Com a modest seguidor de Botet i Sisó, el doctor Font es basà en l'anàlisi dels materials emporitants que ell mateix trobà, abonat per un excel·lent domini del llatí i grec clàssics.

Sembla que al tombant de segle la presència i l'ús de la llengua catalana —identificant-la amb el concepte "terra"— s'afermà en l'obra literària del prevere gironí. Prologà el seu llibre *Bons Consells* així: "Si les obres literàries de nostra terra no haguessen dit a tothom y en veu alta, que la parla catalana es llengua valenta i molt rica i harmoniosa i tres vegades dolça, ho dirien la millor y més gran part dels Bons Consells. Eténganho be tots els catalans qui dintre nostre casa payral fins ab sos compatricis parlen en castellà, y tots los castellans qui no volen aprendre la falaguera llengua de la terra que'ls dona carinyosa hospitalitat".

Des d'aquella òptica romàntica i amb una actitud no exempta de moralisme, el doctor Font volia destacar el valor del nostre patrimoni folklòric. En efecte, el 1898 publicà un recull de dites o proverbis de caràcter tradicional —amb la corresponent traducció castellana— amb el títol de *Bons Consells*.

I el 1900, com a obra pòstuma, s'estampà de nou la recol·lecció —ampliada— amb el títol de *Refrans*

Ramon Font

REFRANYS DE LA LLENGUA CATALANA

Edició facsímil del
1984.

de la llengua catalana. Tot i el ves-sant popular de les dites aplegades —trameses al llarg dels segles per via oral—, l'autor, amb uns comentaris breus i erudits, en ressaltà les diverses fonts de les quals provenen: llibres sapiencials o bíblics, cultura romana clàssica, etc., fent-hi notar ensems el fons didàctic o moral d'alguns d'ells.

Mossèn Ramon Font i Miquel, al darrer pròleg, glossà el sentit ocult que ell havia posat en la paremiologia: "Rich tresor de veritable sabiduria son los refrans. En lo mon literari tenen gran valor; y en lo mon social fan molt servey á tothom, com a consellers doctes, experimentats y fidels. Abunden de valent per tot arreu. Si venen de bona nissaga, no moren ni envellixen; moltes de les llengues mortes rum-begen encara avuy dia traduïts al peu de la lletra en les llengues vi-ves. Rica, intensament rica, es nostra llengua catalana en refrans sobre tota mena d'assumptos, y especialment de religió y moral, sociologia, higiene, economia casolana y bona creiança.

"Hi ha qui espuñegan originalitat y agudesas, ni ha que son vius modelos de gracia y elegancia, y ni ha que sorprenen, admiren y captiven ab sa senzillesa y bon sentit practich. (...) Sermons curts son los refráns; y los sermons curts sempre son bons, deya lo gran Bisbe de

Hipona. Be podem donar a entendre, sense que'n plore la modèstia, que, al aplegar-los, examinar-los y donar-los á la llum, ens hem proposat fer quelcom de servey á les lletres catalanes y a la gent de la nostra terra".

No fa pas gaire temps, el 1984, E.R. Edicions Catalanes de Sant Cugat del Vallès ha fet una edició facsímil del llibre *Refrans de la llengua catalana*. Això em suggereix que, tot i l'esterilitat del seu gest, generós, en voler ser útil en el sòrdid cas de Verdaguier, mossèn Ramon Font i Miquel reeixí en el seu desig de voler "servir les lletres catalanes i la gent de la nostra terra".

Angel Jiménez és historiador.

NOTES

1. *Epistolari de Jacint Verdaguier*. Volum X (1894 - 1896). Transcripció i notes per J.M. Casacuberta i J. Torrent i Fàbregas. Ed. Barcino. Barcelona, 1987.
2. J. TORRENT, *Jacint Verdaguier. Resum biogràfic*. Barcelona, 1952. Mossèn Cinto a la Gleva. *Gestació del drama verdaguierà*, 1965. "Projecció de "L'Atlàntida més enllà dels Països catalans", dins *Jacint Verdaguier: En el Centenari de l'Atlàntida*. 1977.
3. M. A. GARDELLA i J. A. POCH, "Sis cartes de mossèn Cinto a Josep Franquet i Serra", a la revista *L'Estruç*, Girona, juliol 1982. M. PRATS i J. CARRERES, *Verdaguier a la Mare de Déu del Mont*. Girona, 1984.
4. *Revista Literaria de Gerona*, vol. VIII. p. 288. Setembre, 1884.
5. J. VERDAGUER, *Obres completes*. Ed. Selecta. p. 1279 (4a. Edició). AHMSFG, *El Puerto*, Núm. 86. 25-VIII-1900. *Revista de Gerona*, T. XVI, 1892, p. 245. P. LLOBERAS, *Antologia de poetes bisbalencs de la Renaixença*. La Bisbal, 1965.
6. J. Verdaguier, O.C. p. 1325. *Epistolari de Jacint Verdaguier*, Vol. X. Carta 1264.
7. *Epistolari*. O.C. Vol. X Carta 1295. Vol. IX ps. 217-218, 223 i 242-243. J. Mª CERVERA, *El calze i la lira*. Girona, 1987.
8. S. JUAN AIRBÓ, *Verdaguier (1845-1902)*, Barcelona, 1952. p. 422s.
9. *Epistolari*, Vol. IX Carta 1055.
10. J. Verdaguier, O.C. p. 1242.
11. *Epistolari*. Vol. X Cartes 1239, 1240, 1242, 1243 i 1244. J. Verdau, O.C. p. 1238.
12. *Epistolari*. Vol. X Carta 1250 i 1251.
13. Aquí he d'agrair les dades que em trameté Mn. Antoni Conill, arxiver de la secció moderna de l'Arxiu diocesà de Vic.
14. Arxiu Capitular, *Libro de las resoluciones capitulares (1879-1895)*.
15. JAUME MARQUÈS, *Casals de Girona* (IV), p. 139.
16. FONT LAMBERTO, *Gerona. La catedral y el Museo Diocesano*. p. 64 i 83.
17. RAMON FONT, *Episcologio Ampuritano*. Prólogo VII.
18. B.O.E., gener 1900.
19. *Revista de Gerona*, 1887, p. 159 i la del 1892, p. 31.
20. JOSEP M. MARQUÈS, *Impresos gironins de la biblioteca del Seminari Diocesà (1502-1936)*. Girona, 1987.